

Tófalvi Zoltán

ÉLETE, MINT LOBOGÓ FÁKLYA

– *Moses Mártonról és más határon túli '56-os áldozatokról* –

A magyar kollektív emlékezet a hősök felsorolásakor – akaratlanul – megfeledezik azokról a szászokról, svábokról, akik nemcsak teljes mértékben azonosultak a magyar nemzet, nép, a kisebbségi sorsban élő magyarság nagy sorsfordulóival, hanem sok esetben példát mutattak hősies helyállásból, magyar hazaszeretetből. Ilyen pillanat volt az 1956-os magyar forradalom, amikor a legyőzhetetlennek hitt szovjet birodalom maradandó sebet kapott.

*„Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.”*

(Márai Sándor: *Mennyből az angyal*)

Az erdélyi szászok, bánsági, partiumi svábok – feledtetve az 1919. január 8-i szászmedgyesi nyilatkozatot, amikor az erdélyi szászok 138 küldötte, csatlakozva az 1918. december 1-i román nagygyűlés határozatához, a Román Királysághoz való csatlakozás mellett döntöttek¹ –

¹ „...az erdélyi szászok a népek önrendelkezési jogára hivatkozva, kimondja csatlakozását a Román Királysághoz, és testvérként üdvözli a román népet, nemzeti eszméinek megvalósításához pedig tiszta szívből kíván szerencsét” – olvasható az elfogadott nyilatkozatban. A gyűlést a szászmedgyesi szász evangélikus gimnázium – ma Stefan Ludwig Roth Elméleti Líceum – aulájában tartották, zárt ajtók mögött! A nyolc órás megbeszélésen a Rudolf Bransch, Rudolf Schuller, Adolf Schullerus, Arthur Polonyi, Hans Otto Roth alkotta csoport terjesztette elő a Romániához való csatlakozás határozattervezetét. Friedrich Ipsen medgyesi ügyvéd egy másik tervezetben az egyesülés feltételül szabta a szász követelések elfogadását, ennek hiányában Erdély függetlenségét, vagy a status quo fenntartását irányozta elő. A gyűlés a Rudolf Bransch-féle tervezetet fogadta el. Egyes források szerint kis szavazattöbbséggel. Egon Franz von Fürstenberg, budapesti német konzul szerint: az ellenvéleményen lévőköt felszólították, hagyják el az ülést a szavazás előtt. Friedrich Teutsch püspök nem vett részt a szavazáson. A nyilatkozat záró mondata: „Istenhez fohászunk, hogy fordítsa jóra, és kísérje áldásával a felelősségteljes lépést, amelyet kötelességtudatból hoztunk.” ([hu.wikipedia.org/wiki/Medgyesi_gyűlés_\(1919\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Medgyesi_gy%C3%BCl%C3%A9s_(1919))). Utolsó letöltés: 2020. augusztus 8. Erdély története. III. kötet. Főszerkesztő: Köpeczi Béla, Budapest, 1986, Akadémiai Könyvkiadó. Cziráki Zsuzsanna: *Az erdélyi szászok*

a magyar forradalom 1956. október 23-i kitörése után már néhány órával aktívan részt vettek a különböző szervezkedésekben. A magyar forradalom és nemzeti szabadságharc leverése ürügyén – a legfelsőbb párt- és államvezetés „szintjén született a döntés! – a romániai retorzió egyik első áldozata is egy szász származású, sepsiszentgyörgyi textilgyári könyvelő, Hubbes Márton volt. E sorok írója megtalálta a teljes periratot, amelyből kiderül: Hubbes Márton 1956. november 8-án – a Sepsiszentgyörgy főterén tartott hetivásár idején – „a lakásából előszedte még a horthysta rendszer idejéből (román nyelven: regimul hortist – sic!) gondosan és féltve megőrzött magyar zászlót, és azzal a céllal ment ki az utcára, hogy a lakosságot a Magyarországon történetekhez hasonlókra uszítsa.”² Hubbes Márton a vásári sokadalomban részt vevő nagyszámú árus és vásárló bátorításától kísérve, a piros-fehér-zöld lobogóval megpróbálta körbejárni Sepsiszentgyörgy főterét. A sógora és egy másik sepsiszentgyörgyi lakos megállította, majd hazavitték a lakására. 1956. november 10-én letartóztatták. Az a szadista verőlegény vallatta és állította össze a bűnügyi dossziéját, aki Csiha Kálmánt, az Erdélyi Református Egyházkerület 1990 és 2000 közötti püspökét 1958-ban kínoztatta. Csiha Kálmánt a Kolozsvári Katonai Törvényszék 1958. február 27-én tíz év börtönbüntetésre ítélte. A Fodor Pál mérnök nevével fémjelzett perben hozott rendkívül szigorú ítéletek azért különlegesek, mert a Kádár János vezette párt- és állami küldöttség romániai látogatása során Nagyenyed és Kolozsvár között tapsoltatta magát, s már a Marosvásárhelyen elhangzott beszédében – miközben azt az égbekiáltó csúsztatást fogalmazta meg Kállai Gyula, hogy a magyar „ellenforradalom” leginkább Románia területi épségét veszélyeztette! – a romániai magyar „ellenforradalmárok” példát statuáló megbüntetésére biztatta a nacionalizmus útjára lépett román kommunistákat!

---

története. Erdélyi szász irodalomtörténet. Kozármisleny, 2006, Imedias. A „felelőségteljes lépésről” a fájdalmasan korán elhunyt kiváló erdélyi szász régész, történész, Thomas Nagler (Szelindek, Nagyszeben, 1939. január 30. – Neuhauser auf den Filden, Németország, 2011. november 4.), írásban és e sorok írójának annyit fűzött hozzá: „a magyarok tőlünk 800 év során sem egy talpalatnyi földet, sem egy garast nem vettek el!” Ezzel is utalt arra, hogy Nagy-Románia hamarosan kisajátította a Szász Universitas vagyionát!

2 Tófalvi Zoltán: Hubbes Márton magányos forradalma. In *Háromszék*, 2006. március 8.

Hubbes Mártont a Kolozsvári Katonai Törvényszék 1956. december 28-án két év börtönbüntetésre ítélte. A szamosújvári börtönben eltöltött két esztendő után a Călărași megyei Olaru faluban kényszerlakhelyen újabb négy esztendő rabság következett. A kényszerlakhelyen letöltött büntetést két évvel meghosszabbították: 1966. november 30-án térhetett haza Sepsiszentgyörgyre. Élete teljesen derékba tört, 1976. február 7-én hunyt el.

Lay Günther, feketehalmi öntőmunkás, erdélyi szászként csatlakozott a legnagyobb létszámú, 77 tagot számláló erdélyi magyar '56-os szervezkedéshez, az Erdélyi Magyar Ifjak Szervezetéhez, az EMISZ-hez. A legvadabb román megtorlások idején, 1957. március 15-én Fehéregyházán részt vett az Orbán László vezette Petőfi-megemlékezésen. Szekus pribékektől körülvéve páratlan tettet hajtottak végre: másfél órás ünnepi műsort tartottak az 1848-as magyar forradalom és Petőfi Sándor tiszteletére! A nevüket beírták a fehéregyházi Petőfi Múzeum látogatási naplójába! Az EMISZ tagjait a Kolozsvári Katonai Törvényszék marosvásárhelyi kiszállásán négy csoportban ítélték el. Lay Günther 15 év börtönbüntetést kapott. 1984-től a Német Szövetségi Köztársaságban élt.

Az 1906. február 24-én Ószentannán született Reibnagl (Reibnagel) István ipari technikus bánági sváb származású volt, és a Szoboszlai Aladár plébános vezette Keresztény Dolgozók Pártja nevű szervezetben aktív szerepet vállalt. Az 1948. június 11-i államosításkor a fa- és fűrészáruraktára az állam tulajdonába került. „Osztályellenségként” még 1951-ben megismerkedett báró Huszár Józseffel – a Szoboszlai-per másodrendű vádlottjával –, aki gyakran felkereste szentannai otthonában, és ilyenkor „a népi demokratikus rendszerről ellenségesen beszélgettek”. Az ítélet szerint Reibnagl azokat a német anyanyelvű szentannaiakat említette, akik tagjai voltak a Német Nemzeti Szocialista Pártnak, a második világháborúban Hitler oldalán harcoltak: őket javasolta a beszerzésre. Név szerint is megemlítette Anton Oster nevét, aki 1941 és 1944 között a „hitlerista párt” vezetője volt. Feljelentés elmulasztásának vádjával nyolc év szigorított fegyházbüntetésre ítélték. Temesváron, Aradon, Jilaván, Galacon és a Duna-delta megsemmisítő munkatáborokban raboskodott. A Szoboszlai-per a második világháborút követő legnagyobb romániai politikai per! Miközben a Ion Antonescu marsall háborús bűnös fémjelezte Nagy Nemzetárulási

Perben ugyancsak tíz halálos ítélet született, közülük csak négyet végeztek ki, addig a Szoboszlai-per tíz halálos ítéletét könyörtelenül végrehajtották. A Szekuritáté temesvári börtönében 1958. szeptember 1-jén 23 és 24 óra között golyó által kivégezték. Szoboszlaiék egyetlen bűne: az erdélyi kérdés megoldására, a román–magyar konföderációra és a többpártrendszerre terveket dolgoztak ki!³

Bánsági sváb volt a temesvári műegyetemi hallgató, Drobný Heinrich, akit 1956. október 27–31-e közötti szervezkedésért hat év börtönbüntetésre ítélték, és a valamivel kevesebb börtönbüntetést elszenvedő Barth Friedrich is. Bár a román rádió, a központi és megyei pártlapok azt sulykolták: Magyarországon fasiszta huligánok, a társadalom peremére szorult emberek rabolnak, fosztogatnak, a kommunistákat a lábuknál fogva felakasztják, meglincselik, a műegyetemi diákság mindezt nem hitte el – a magyar és sváb hallgatóknak, elsősorban az egy év börtönbüntetéssel sújtott Nagy Lászlónak köszönhetően! –, és követelték: mondjanak igazat a Magyarországon történekről! A magyar forradalom eszméivel való teljes azonosulás bizonyítékaként követeléseik első változata tizenkét pontból állt! Ez bővítették ki 16 pontra, ezt mutatták be 1956. október 30-án 14 órakor a Temesvárra látogató Coriolan Drăgulescu tanügyminiszter-helyettesnek, Petre Lupu KV-titkárnak és a Temes tartományba küldött teljhatalmú megbízottnak és küldöttségének. A kétezerre duzzadt diákság nem fogadta el a magyarországi forradalmi harcokról terjesztett félretájékoztatót, a fasiszta huligánokról terjesztett hazugságokat. Forradalmi hangulat alakult ki, a küldöttség valósággal elmenekült a híres Temesvári Műegyetem 115-ös amfiteátrumából. Coriolan Drăgulescu tanügyminiszter-helyettest menesztették tisztségéből. Aznap éjjel az állig felfegyverzett, tankokat, páncélozott járműveket felvonultató belügyi egységek mintegy 2500 diákot tartóztattak le, szállítottak a magyar forradalom leverésére küldött szovjet katonai alakulatok kisbecskereki laktanyájába. Másnap, 1956. október 31-én, Temesvár főterén, az ortodox katedrális és az Operaház előtt nyílt utcai összecsapásra került sor a szekus karhatalmi csapatok és diákság között! Romániában a magyar forradalommal való teljes azonosulás bizonyítékaként az volt

3 Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. A Szoboszlai-csoport*. Marosvásárhely, 2007, Mentor Kiadó, 17., 456., 458., 582–599., 712. o.

az egyetlen fegyveres összecsapás a karhatalom és a civil lakosság között! Huszonnégy egyetemi hallgatót és egy egyetemi tanárt nyolc év és egy év közötti börtönbüntetésre ítélték!

Mindezek ismeretében kap történelmi hátszelet Moyses Márton egyedülálló tette: a kolozsvári börtönben azért, hogy társára, Szokoly Elekre és önmagára ne tudjanak terhelő vallomást kivenni, kicsikarni, a rabruhájából kitépett szálakkal levágta a saját nyelvét! A romániai börtönviszonyokról mindent elárul: a börtön orvosnője kamillateát írt fel „gyógykezelésre”. Amikor a fertőzés tünetei jelentkeztek, csak akkor utalta be a kolozsvári sürgősségi sebészetre! Moyses Márton a börtönből való szabadulása után a saját szülőfalujában, a szülői házban tapasztalta meg a kényszerlakhely megalázó gyötrelmeit. 1970. február 13-án Brassó főterén benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta önmagát. 1970. május 15-én – idén tavasszal volt ötven éve! – iszonyatos szenvedések közepette visszaadta lelkét Teremtőjének.

A LOKÁLIS TÖRTÉNÉSEK DETERMINÁLÓ HATÁSA MOYSES MÁRTON TŰZHALÁLÁBAN

„Az 1956-os forradalom Magyarországot a XX. században páratlan világpolitikai szerephez juttatta. Ugyanakkor soha olyan nyilvánvaló nem volt, mint azokban a drámai hetekben, hogy sorsa, jövője döntő mértékben a világpolitikától, elsősorban az erőviszonyoktól, a nagyhatalmak között zajló küzdelmektől és egyezkedésektől függ. (...) A kelet–nyugati viszony ötvenes évekbeli alakulásának vizsgálata azt mutatja, hogy minden amerikai propagandával, illetve kelet-európai várakozással szemben 1953–56 között a Szovjetunióban nem merült fel a csatlós országok »elengedésének« gondolata, amerikai, illetve nyugati részről pedig nem léteztek a térség felszabeditását célzó törekvések. (...) A magyarországi felkelés kirobbantása ezért nemcsak hogy nem állt az Egyesült Államok érdekében, hanem kifejezetten kellemetlenül érintette az amerikai vezetést, hiszen a budapesti események megzavarták és rövid időre visszavetették az addig oly ígéretes eredményeket hozó enyhülési folyamatot. Az amerikai kormányzat (...) politikájának kettős célkitűzését ebben az előre nem látott, válságos helyzetben sem volt hajlandó feladni: egyrészt arra törekedett, hogy a szovjet beavatkozás miatti kényszerű retorika minél kevésbé terhelje meg Moszkva és Washington viszonyát, másfelől viszont igyekezett a világ közvéle-

ményét meggyőzni, miszerint Amerika nem nézi ölbe tett kézzel egy kelet-közép-európai nemzet szabadságküzdelmét. E két ellentétes érdek egyidejű érvényesítése érdekében az amerikai vezetők improvizatív lépésekre kényszerültek, közülük a leglátványosabb az volt, hogy a magyar kérdést október 28-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé utalták. Ott azonban valódi döntések nem a tanács üléseinek a nemzetközi közvélemény számára hangszerelt vitáiban születtek, hanem az amerikai, angol és francia képviselők színpalak mögötti titkos egyeztető tárgyalásain. (...) A második szovjet intervenciót követő nyugati passzivitás legfontosabb üzenete azok számára, akiknek sohasem voltak illúzióik, vagy akik most hajlandók voltak lemondani róluk, az volt, hogy minden ellenkező értelmű propaganda ellenére az 1945-ben létrejött európai status quo kölcsönös elismerésén alapuló kelet–nyugati érdekszféra-rendszer létezik, működik, és speciális automatizmusként határozza meg a kelet-közép-európai régió sorsát. (...) 1956-ban tehát nem volt esély a győzelemre, a magyar forradalom azonban ennek ellenére – vagy éppen ezért – a XX. századi magyar és egyetemes történelem egyik legkiemelkedőbb eseményének tekinthető.⁴

Baróton a Petőfi Sándor utcai 1956-os emlékműnél felállított kopjafán ötvennyolc név hirdeti az erdővidékiek példamutató szabadságszeretetét. Az ötvennyolc politikai elítéltet a Kolozsvári és a Nagyváradi Katonai Törvényszék összesen 383 év börtönbüntetéssel sújtotta. Az ötvennyolc név között olvasható Bíró Benjámín, Moyses Márton és Kovács János egykori baróti gimnazista neve – a csoportban részt vevő negyedik diák, Bíró Benjámín, csíkszentdomokosi származású, az ő nevét a Hargita megyei ötvenhatos elítéltek névsorában tartják számon –, jelzésként annak: a négy tizenöt-tizenhat éves diák az 1956-os magyar forradalomhoz és nemzeti szabadságharchoz kapcsolódó együttérzés jeleként az egyik legnagyobb hőstettet hajtották végre: 1956. november 12-ről 13-ra virradó éjszaka a Bihar megyei Érkörtvélyesnél megpróbálták átszökni a román–magyar határon, hogy segítsenek a forradalmároknak az iszonyatos szovjet túlerővel szemben vívott harcban! Bíró Benjámín és Józsa Csaba sikeresen átszökött a határon, míg Moyses Márton – a csoport szellemi vezetője,

---

4 Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 2006, 1956-os Intézet, fűlszöveg, 19–21. o.

az ötlet megfogalmazója – és Kovács János eltévedt, és amikor látták, hogy időközben megerősítették a román határ őrzését, visszafordultak, majd megszenvedték a baróti középiskolából való kirúgás drámai következményeit. A négy gyerek – a spártai Leonidász király örök érvényű kijelentésének 20. századi értelmezését adva – „megtette, amit megkövetelt a haza”! Erdélyben, Kárpátalján, a Felvidéken, Délvidéken – a budapesti Szabad Kossuth Rádió, a Szabad Európa Rádió, a BBC, az Amerika Hangja rádióadásain csüngve – arról tanácskoztak a világháború és a szovjet hadifogság poklait megjárt férfiak: hogyan szökhetnének át a zöld határon, hogy akár fegyverrel a kezükben segítsék a forradalmár nemzettársaikat? A tanácskozáson latolgatáson túl azonban nem jutottak. Az utódállamokban csak ennek a négy baróti kisdíáknak volt bátorsága megkísérelni az átszökést a zöld határon!

Hóstettük ismételten megerősíti azt az általam többször hangoztatott véleményt: csak egyetemes magyar ötvenhatról beszélhetünk! Az életfogytiglani kényszermunkára ítélt dr. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogász vallomása szerint: minden magyar, bárhová is sodorta a Gondviselés, egyformán érzett és tett! Ez volt a világtörténelmi nóvum. Hogy csak rövid ideig tartott? Az nem a magyar népen, nemzetén múlt, hanem a szovjet túlerő barbárságán, és azon, hogy a „pragmatikus” Nyugat, és elsősorban az Amerikai Egyesült Államok – az alaptalan hitegetést leszámítva – teljesen magára hagyta Magyarországot, szabad kezet biztosított a szovjet birodalomnak a forradalom vérbefojtására.

Varga László abrudbányai református lelkész – a dr. Dobai István nevével fémjelzett „ENSZ-memorandum-perben” életfogytiglani kényszermunkára ítélték – a teológiai doktori dolgozatához gyűjtött anyagokat Budapesten és a Ráday Kollégiumban. Szem- és fültanúja volt az október 23-i tüntetésnek, a későbbi forradalmi harcoknak. 1956. november 3-án – amikor mindenki Nyugatra menekült – a Romániába induló utolsó autóbuszok egyikével visszatért Erdélybe. Magával hozott egy bőröndnyi forradalmi újságot, kiáltványt. Az ártándi–borsi határátkelőnél egy óvatlan pillanatban sikerült átdobnia az ellenőrzött csomagokhoz a forradalmi újságokkal, kiáltványokkal teli bőröndöt. Ezért a „dobásáért” az életfogytiglani kényszermunka mellett még tíz év szigorított börtönbüntetésre ítélték. Nagyon pontos, minden apró részletre kiterjedő naplót vezetett. 1957. március 21-én letartóztatták.

Képzőművész felesége, Varga Anna (született Kovács), akit Uțiu Francisc, kolozsvári szekus hadnagy, bűnügyi vizsgálóbiztos 1957. április 8-án kétszer is kihallgatott⁵, attól való félelmében, hogy a férjéből kiverik a budapesti forradalmi napló őrzési helyét, az abrudbányai Vass Jánosnál rejtette el, majd néhány nap múlva visszakérte és elégette a corpus delictinek számító dokumentumot. (A Szekuritáté elkobozta és megsemmisítette a Varga Anna által készített, a tüntetéseket, forradalmi harcokat, a szovjet tankokkal vívott küzdelmet megörökítő tusrajzokat.) Uțiu Francisc hadnagy 1957. április 11-én a vizsgálati fogságban arra kötelezte Varga Lászlót, hogy teljes egészében rekonstruálja a budapesti naplót. Varga László kivételes memóriájával napokra, órákra lebontva rekonstruálta az egész naplót, egyedi dokumentummal gazdagítva a magyar forradalom és szabadságharc archívumát.⁶

A forradalom napjaiban a magyar fővárosban tartózkodott Lászlóffy Aladár, a későbbi Kossuth-díjas költő. Külön ciklust szentelt a forradalmi harcoknak. *Ébresztő a forradalom első reggelén* című verse egyetlen forradalmi antológiából sem hiányozhat:

*„Köd van és statárium. A kivégzőosztag
tán el se látna az elítéltig.
Egy nemzet tüdőgyulladásra fő a ködben.”*

Azért idéztem a verset, mert Moyses Mártonnak a Szekuritáté által elkobzott – ezáltal megmaradt – verseit is hasonló forradalmi hangütés jellemzi. Az sem véletlen, hogy a forradalmi harcokban hősi halált halt Gérecz Attilára emlékeztet nemcsak villanásnyi élete, hanem egész élete, költészete. Ő Erdély Gérecz Attilája. Ha a forradalom napjaiban Budapesten, vagy bármelyik magyarországi településen tartózkodott volna, ugyanazt teszi, mint a forradalom napjaiban a különböző magyarországi településeken tartózkodó erdélyi sorstársai.

5 A Szekuritáté Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács Levéltára (a továbbiakban: ACNSAS), Fond penal, nr. 104., 2. kötet, 254–256., 260–261. lap.

6 ACNSAS, Fond penal, nr. 104. I. kötet, 242–245. lap (rektó/verző). Lásd még: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai*. III. kötet. A Dobai-csoport, Marosvásárhely, 2009, Mentor Könyvkiadó, 80–85. o.

A gyimesbükki származású Nagy Lakatos János (1921–2006) marosvásárhelyi autószerelő, aki hivatalos útlevéllal 1956. október közepétől december végéig Magyarországon, Salgótarjánban töltötte a pihenőszabadságát, azt tervezte, Magyarországon marad. Ezt bizonyítja a perirata harmadik kötetében lévő munkahelyi igazolás, amely szerint 1956. október 10-e és 1957. január 30-a között a sátoraljaújhelyi 36. számú Autóbuszvállalatnál dolgozott.⁷ Nagy Lakatos Jánost a Szekuritáté 1958. február 13-án tartóztatta le Marosvásárhelyen. A Kolozsvári Katonai Törvényszék 1958. június 5-én, a 728/1958-as számú ítéletével, „a népi demokratikus rendszer megdöntésére irányuló megmozdulásban való aktív részvétel” vádjával tíz év szigorított fegyházbüntetésre ítélte.⁸ A katonai ügyész súlyosbításért fellebbezett. A másodfokon eljáró katonai bíróság az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta.⁹ Nagy Lakatos János az egyetlen olyan román állampolgárságú erdélyi magyar, aki közvetlenül részt vett a forradalmi harcokban. A forradalom idején Miskolcon volt. A városban hamar elterjedt a híre, hogy az ÁVH harminckét tanulót tartóztatott le, hogy megakadályozza abban az elhatározásukban, hogy Budapestre utazzanak, segíteni a forradalmároknak. 1956. október 26-án a tömeg követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását. Amikor a tömeg megpróbált behatolni az ÁVH székházába, géppuska-, kézigránát-tűz és pisztolylövések fogadták őket. Többen meghaltak, többek között egy idős kapus, akinek a holttestét feltették egy teherautóra, aztán leeresztett oldalfalakkal – a testet magyar nemzeti színű zászlóval letakarva – végigvitték Miskolc utcáin és a környékbeli bányásztelepüléseken. A bányászok szobáról szobára, folyosóról folyosóra vívták a közelharcot a magyar állambiztonsági szervek felfegyverzett tisztjeivel. Nagy Lakatos János szem- és fültanúja volt az ÁVH-parancsnok elfogásának és meglinceselésének: amikor a forradalmárok elfogták, a nyakára drótkábel kötések, a drót másik végét egy teherautóhoz kötötték, amelyik

7 ACNSAS, Fond penal, nr. 1132, III. kötet, f. 47–48. Nagy Lakatos János golgotajárásáról a hét év börtönbüntetésre ítélte, és mind a hét évet az utolsó napig letöltő Dávid Gyula irodalomtörténész írt kitűnő tanulmányt *Egy erdélyi szemtanú a miskolci ÁVH-ház 1956. október 26-i ostromáról*. In Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. Budapest, 2016, Nap Kiadó, 100–105. o.

8 ACNSAS, Fond penal, nr. 1132, f. 141r(ekto)-145r(ekto).

9 Ugyanott, Fond penal, nr. 1132, f. 168r-169v(ektro). Dávid Gyula: *i. m.*, 100. o.

elindult vele, így húzták végig Miskolc utcáin, amíg élet volt benne. Nagy Lakatos János maga is részt vett a tüntetésen!

Szakolczai Attila *Tömegmegmozdulások Miskolcon, 1956. október 25–26.* című tanulmányában írt az iparvárosban lezajlott forradalmi harcokról.¹⁰ Nagy Lakatos János pere azért különleges, mert az első romániai perek egyike, amelyben magyar állampolgárok – a vádlott sógora, Gombos Ernő, valamint Szabka Béla, Orehovszky Mihály sátorlajaujhelyi, Dali Ferencné Tóth Irén sárospataki lakosok – a Magyar Államvédelmi Hatóságnál a román állampolgárságú erdélyi magyar ellen vallottak! Ezekből a vallomásokból kiderült: Nagy Lakatos János 1956. október 25-én jelentkezett az „ellenforradalmi parancsnokságon”, kijelentette: harcolni akar és adjanak neki fegyvert! A parancsnok, Szabka Béla utasítására kapott egy pisztolyt, de a továbbiakban semmiféle fegyveres akcióban nem vett részt, hanem a rendőrség épületéhez tartozó garázsban dolgozott. A forradalom leverése után kérték, hogy csatlakozzék ahhoz az egységhez, amely a környékbeli erdőkbe készült visszahúzódnival, folytatni a harcokat. Nagy Lakatos János azonban nem vállalta a harc folytatását, az 1956. decemberi 8-i sortűz és az azt követő letartóztatások után úgy érezte, jobb, ha visszatér Erdélybe.¹¹ Meg sem fordult a fejében: Romániában sokkal szigorúbb megtorlás, retorzió vár rá, mint Magyarországon. 1964. augusztus 4-én szabadult.

Salamon László (Gyergyószentmiklós, 1930. január 19.) tervező-technikus aktívan részt vett a forradalomban, az október 23-i diáktüntetésen, felvonuláson, sőt az egyik ÁVH-s tiszt lincselésénél véletlenül jelen is volt. Mint szemlélőt, bámészkodót lefényképezték. Mindkét fényképe megjelent a kádári hatóságok által kiadott hírheft, a forradalmárok által elkövetett lincseléseket feltupírozó „fehér könyvek”-ben. „A népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való aktív részvétel” vádjával tíz év szigorított fegyházbüntetésre ítélték. 1963. február 10-én szabadult.

E sorok írója publikálta először, hogy a magyarországi forradalmi harcokban, fegyveres ellenállásban való aktív részvétel miatt nyolc

---

10 Szakolczai Attila: *Tömegmegmozdulások Miskolcon, 1956. október 25–26. Évkönyv.* Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna és mások. (VIII.) *Magyarország a jelenkorban.* Budapest, 2000, 1956-os Intézet.

11 Dávid Gyula: *i. m.*, 104–105. o.

erdélyi származását ítéltek halálra és végezték ki Budapesten. A 229 hivatalosan számontartott kivégzett közel négy százaléka erdélyi származású magyar! Az első kivégzettek között két erdélyi nevét olvashatjuk: a marosvásárhelyi Dudás Józsefet és a zaguzsényi (Krassó-Szörény vármegye) születésű Szabó János gépkocsivezetőt, a Széna téri szabadságharcosok legendás parancsnokát 1959. január 19-én (a fellebbezési jog megtagadása mellett!) végezték ki. Az aradi születésű Balla Pált és Balogh Lászlót 1957. október 25-én, illetve 1958. április 22-én végezték ki, a kolozsvári Berecz Györgyöt 1958. január 28-án, a gyergyóújfalusi születésű Bokor Jánost 1958. november 6-án, akárcsak a marosvásárhelyi Preisz Zoltánt. A szamosardói Szabó Jánoson 1960. március 2-án hajtották végre az ítéletet. Az erdélyi magyar települések közül Marosvásárhely hozta a legnagyobb véráldozatot: Budapesten két, Romániában három polgárát végezték ki a kommunista hatóságok: 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáté temesvári börtönében kilenc halálraítélt társával együtt agyonlőtték a nyolc nyelven beszélő oxfordi gazdasági akadémiát végzett Orbán Károly mezőmadarasi földbirtokost, dr. Kónya István-Béla ügyvédet és báró Huszár József abafáji földbirtokost. Az utóbbi kettőt 1949. március 2-ról 3-ra virradó éjszaka deportálták Marosvásárhelyre. A Corvin-közi fegyveres harcok parancsnoka, a magyarörmény Pongrácz Gergely és fivérei szintén erdélyi származásúak: Szamosújvárról telepedtek át Magyarországra.

Az egyetemes magyar ötvenhat annak ismeretében válik egyértelművé, ha arról sem feledkezünk meg: a délvidéki Szabolcski Bence megjárta az ÁVH Andrássy úti központját, a recski és kistarcsai haláltábor, a forradalom napjaiban Komlón harcolt, majd annak leverése után több golyóval a testében hazamenekült Délvidékre. A temerini születésű Sörös Imre (Temerin, 1932. október 21. – Budapest, 1958. február 5.) a Corvin-köz harcosaival, a Pongrácz testvérekkel állt szoros kapcsolatban. Matuska Márton délvidéki publicista tárta fel különös életútját: 1956. november 7-ről 8-ra virradó éjszaka átszökött Ausztriába, bekapcsolódott a Márciusban Újra Kezdjük (MUK-) mozgalom szervezésébe. Rádió adó-vevő készüléket csempészett be Magyarországra, hogy a forradalmárok tartani tudják a kapcsolatot a nyugati magyar emigrációval. Mintegy hatvan, a hatóságok által körözött forradalmárt szöktetett át sikeresen a magyar–oszták határon. A negyedik útján már várta a magyar határőrség. 1958.

február 5-én végezték ki Budapesten. A Corvin-közben emléktábla, a mártírok temetőjében kopjafa őrzi a temerini Sörös Imre 1956-os vértanú emlékét.¹²

Ekrem Kemál 1924. október 30-án Szkopjében született, az apja török főúri családból származott, az édesanyja, Ecker Erzsébet, csongrádi kisbirtokos felmenőktől. A teljesen magyar érzelmű, magyarrá vált Ekrem Kemál már az 1950-es években szabotázs akciókat hajtott végre. A Széna téri szabadságharcosokhoz csatlakozott. 1956. október 27-én Szabó Jánost választották meg a Széna téri szabadságharcosok parancsnokának, Ekrem Kemált pedig a helyettesének, alparancsnoknak. A forradalom leverése után a szovjet csapatok elleni harcokban súlyos sérüléseket szenvedett: agyrázkódást, comb- és sípcsonttörést. Hiába kérték a bajtársai, hogy szökjön velük Nyugatra: „A sebzett szárnyú sólyom nem tud repülni” – írta a Máltán lakó édesanyjának. A kommunista pribékek, amikor letartóztatták, a mankóját elveszítette, úgy rángatták le a második emeletről. A fia, Ekrem Kemál György, a későbbi hungarista, szemtanúja volt a letartóztatásának. Budapesten 1957. november 29-én végezték ki.¹³

Kárpátalján a gálócsi csoport vezetőjeként tartóztatták le a gálócsi születésű, de Husztra helyezett Gecse Endre református lelkészt. Ez volt a legnagyobb kárpátaljai, az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó koncepciós per. Rá akarták bizonyítani, hogy kapcsolatban állt a magyarországi felkelőkkel, Kárpátalján a szülőfalujában amerikai ügynöki tevékenységet fejtett ki. (A „vád” kínosan megisméltődött az erdélyi szervezkedések, kísérletek elleni kirakatperekben is – T. Z.) Az „amerikai kémkedés” „úgy jött létre”, hogy Gecse Endre a huszti gyülekezettől kapott egy palástot, amelyet Amerikából küldött anyagból készítettek. 1958. december 2-án tartóztatták le, a börtönben a smaszerek agyonverték. A hűgát, Gecse Annát behívták a börtönbe, 1957. január 7-én már csak igazolni tudta: a halott az ő bátyja, Gecse Endre lelkész. Földi maradványait 1992. október 24-én temették újra a gálócsi református temetőben.¹⁴

12 Matuska Márton: *Enyhítő körülmény nincs*. Lásd: http://adattar.vmmiorg/fejze-tek/1468/03/_enyhito_korulmeny_nincs.pdf; Lásd még: http://adattar.vmmiorg/cikkek/4928/letunk_2007.3_03_papp-richard.pdf

13 <http://multszazad.hu/?iras=4>

14 Dupka György, Horváth Sándor: A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában). In *Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Ha-*

A MAGYAR FORRADALOM HATÁSA HÁROMSZÉKEN

Az 1956. október 23-i műegyetemi hallgatók budapesti Bem téri tüntetése, a Rádió épületénél lezajlott tűzharc után Erdély magyarok által, vagy csak részben magyarok által lakott településein, így Háromszéken is néhány óra leforgása után a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a BBC hírózönéből próbálták a magyarok összerakni az országos méretűvé terebélyesedett magyar forradalom mozaik-kockáit. Sor került az első, a román kommunista diktatúra által azonnal „ellenforradalminak” minősített reakciókra. A Szekuritáté Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóságához a magyar forradalom másnapjától kezdve érkeztek az első helyzetjelentések a lakosság „hangulatáról”; Tóth Ödön kulák a Sepsiszentgyörgy rajoni Zoltán nevű községben azt kiabálta az utcán: „eljött a mi időnk”; az uzoni körorvos pedig azt mondta: Vasile Lucát is rehabilitálni kellene, mint ahogy Nagy Imrét is rehabilitálták Magyarországon.¹⁵ Ebben a forradalmi hangulatban indult a „kézdialbisi csoport” néven ismert szervezkedési kísérlet. Egy 1946-os „terrorcselekményben” való részvétel, valamint a kollektivizálás elleni tiltakozások vádjával került a hadbíróság elé a csernátóni Bajkó Ferenc, a kézdialbisi Vén Zoltán és Vizsuly György. A „csoport” megnevezés onnan eredeztethető, hogy a magyar forradalom eseményeinek, harcainak „ellenséges tendenciájú kommentálása” a Szekuritáté számára kiváló ürügyet jelentett, hogy a letartóztatottakat valamilyen „ellenforradalmi szervezet” tagjaiként ítélik el. Amit három ember elkövetett, azt már „ellenforradalmi szervezet” tette, a büntető törvénykönyvi besorolásuk is teljesen megváltozott, már nem vétségért, hanem „büntettért” (crimă) ítélték el, a kiszabható büntetés nem maximum tíz év, hanem tiztől huszonöt évig terjedt.¹⁶ A kézdialbisi csoport tagjait 1956. november 17-én – a Bolyai Tudományegyetem első csoportjának tagjaival azonos időben – tartóztatták le. Bajkó Ferenc felsőcsernátóni gazdálkodó 1897. november 23-án, Vén Zoltán kézdialbisi gazdaember 1920. október 23-án, Vizsuly György pedig

tások a Kárpát-medencében. (Az erdélyi, romániai szervezkedésekről Gagyi Balla István és Tófalvi Zoltán közölt tanulmányokat.) Budapest, 1996. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság kiadása, 253–264. o.

15 Lungu, Cornel Mihai – Retegan, Mihai: *1956 – explozie. Documente*. București, 1996, Editura Univers Enciclopedic.

16 *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*. Kolozsvár, 2006, Polis Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 25. o.

szintén Kézdialbison született 1923. december 3-án. A vád az volt ellenük, hogy már 1946-ban Sáska Lajos földosztó bizottsági elnök ellen merényletet követtek el. A Marosvásárhelyi Katonai Ügyészség a jogtörténetben szinte egyedülálló 199/1950-es számú törvényerejű rendelet 1. szakasza d. pontja előírásai alapján (a gondolat éppen úgy halállal büntethető, mint az elkövetett bűntett!?) – „egyéni vagy csoportosan, bármilyen eszközzel elkövetett terrorakció, valamint halált vagy súlyos testi sértést okozó mikroorganizmusok és/vagy mérgező anyagok terjesztése, valamint bandák létrehozása terrorista céllal vagy szabotázs érdekében.”¹⁷ – állította a Kolozsvári Katonai Törvényszék ítélő tanácsa elé.¹⁸ A per teljes történetének kutatása, publikálása a következő időszak feladata. Annál is inkább, mert ugyancsak kézdialbisi a gyulakúti Veress Sándor nevével fémjelzett perben hat év börtönbüntetésre ítélt Elekes Balázs (Kézdiabis, 1897. november 15. – Kézdivásárhely, 1964. szeptember 22.)

Háromszék forradalmi hagyományainak ismeretében Szoboszlai Aladár 1956. október 26-a és november 2-a között a szervezkedés főhadiszállását a háromszéki Torján, Ábrahám Árpád római katolikus lelkész plébániáján rendezte be. Innen próbálta mozgósítani a székelyföldi titkos sejteket. A szóbeszéd szintű „terv” szerint: 1956. október 28-án a caracali tankezred parancsnoka, Drăgăniță Constantin a harckocsijaival ekkor vonult volna Bukarestbe, hogy elfoglalja a stratégiai székhelyeket, a székelyföldiek pedig velük döntenek meg a regnáló kommunista kormányt. Mindezt tudatták volna a nyugati államok nagykövetségeivel, majd a rádióban beolvassák a sikeres államcsínyről szóló nyilatkozatot. Szoboszlai Aladár az Ozsdola környéki hegyekben bujkáló, 1951 és 1955 között tevékenykedő, Pusztai Ferenc által vezetett csoport, illetve követőinek támogatására is gondolt. Pusztai Ferenc, Dézsi Dénes és Máthé György, azaz Jeges katonaszökevények, a proletárdiktatúra és a Szekuritáté esküdt ellenségei voltak. Agyonlőtték Okos Dezsőt, a kászonalitízi néptanács elnökét, Ion Piteșteanu milicistát, Gheorghe Pascut és Fogarasi Lászlót, a Szekuritáté tisztjét, Kalányos Béla kászonalitízi lakost, aki az állambiztonsági szervek egyik besúgója volt. Pusztaiék legádázabb ellensége és egyben végzete Boros

---

17 *Buletinul Oficial*, nr. 68/12 august 1950. (780. p.)

18 Uo, 79., 340., 345. o.

Lajos ozsdolai néptanácselnök, párttitkár volt. 1954. augusztus 22-én este Pusztai Ferenc és Dézsi Dénes fegyverrel támadt Boros Lajosra. A Szekuritáté valóságos hajtóvadászatot indított Pusztaiék ellen. Dézsi Dénest halálos lövés érte. Pusztai Ferencet 1955. augusztus 10-én lőtték agyon Almásréten. Dézsi Dénes és Pusztai Ferenc holttestét három napon át közszemlére tették Ozsdola központjában. Máthé Györgyöt, azaz Jegest, Kászónújfaluban 1953. október 23-án egy tyúkketrecben valósággal szitává lőtték.¹⁹ Pusztai, Jeges, Dézsi küzdelmét az ozsdolai molnár, Szígyártó Domokos (1933–1959) folytatta. Kétszer belőtt Boros Lajos ablakán, de a golyók célt tévesztettek. A Szekuritáté a tettét terrorcselekménynek minősítette. Szígyártó Domokost halálra ítélték, 1959. április 20-án délben a szamosújvári börtönben kivégezték. Finna Dávidot életfogytiglanra, László Annát tizenöt évre, Tibesz Ágostont tíz év kényszermunkára ítélték.²⁰

A Szoboszlai-csoport pere háromszéki történetjének különleges fejezete: Szoboszlai Aladár 1956. november 2-án úgy látta, nincs remény a titkos sejtek mozgósítására, ezért Torjáról Sepsiszentgyörgyre utazott. Az állomás környékén a belügyi alakulatok éppen razziáztak, mindenkit megmotoztak. Szoboszlai Aladár egy óvatlan pillanatban az állomás melletti nagyhídról az Olt vizébe dobta a Pataki Zoltántól kapott riasztópisztolyt. 1957. szeptember 10-i letartóztatása után egy egész belügyi alakulat napokon át kotorászott az Olt vizében, végül megtalálták az ominózus fegyvert. Ez lett a „fegyveres összeesküvés”, „hazaárulás” egyik bizonyítéka, a Tamás Dezső kertjében kiasott 1848–1849-es rozsdás fegyver és a báró Huszár József abafáji kastélya padlásán talált finta mellett! Szoboszlai Aladár és társai csupán elméleti szinten vetették fel az „erdélyi kérdés” megoldásának egyik alternatíváját, a román–magyar laza államszövetség gondolatát. Ehhez csatlakozhatott volna később Ausztria. Az ötvenhét elítélt semmilyen erőszakos cselekményt, lázadási kísérletet nem követett el, mégis a 199/1950-es törvényerejű rendelet előírásai alapján úgy ítélték el, mintha elkövették volna a „bűntettet”.

19 Iochom István: *Pusztai, Jeges, Dézsi*. Kézdivásárhely, 2006, Székely Hírmondó kiadása. F. Banu – Silviu Moldovan: *Bandă, bandiți și eroi. (Grupurile de rezistență și Securitatea.)* București, 2003, Editura Enciclopedică, 375–376. o. *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Főszerkesztő: Stefano Bottoni. Csikszereda, 2006, Pro-Print Könyvkiadó, 92–99. o.

20 Tófalvi Zoltán: Szígyártó Domokos forradalma. In *Háromszék*. 2007. január 9–13.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eszméinek, programjainak hatására az egyik legerősebb diákszervezetet a Székely Mikó Kollégiumban hozták létre Székely Ifjak Társasága – SZIT – néven, amelynek tagjai 1957. és 1958. március 15-én megkoszorúzták Sepsiszentgyörgy központjában az Erzsébet parkban álló, az 1848–1849-es hősök tiszteletére emelt emlékművet. A második koszorúzás után letartóztatták őket. A szervezkedést az elsőrendű vádlott, Szalai Attila nevéhez kötötték. A csoport tagjait 1958. március 18-a és 30-a között tartóztatták le. A kolozsvári III. Hadtest Katonai Törvényszéke 1958. június 3-án ítélte el a szervezet tagjait. A diákok közül Bordás Attilát tizenkét, Gyertyánosi Csabát és Jancsó Csabát tíz, Jancsó Sándort nyolc, Sándor Csabát hét év, Molnár Bélát hat év börtönbüntetésre, a három munkásifjú közül Szalai Attilát tizennyolc, Szabó Lajost tizenöt, Gyertyánosi Gábort tizenkét év börtönbüntetésre ítélték. Vizsgálati fogságban tartották Berszán Mihályt, Demeter Szabolcsot és Szász Farkast. A diák elítéltek a 18-dik életévük betöltéséig a fiatakorúak Ocele Mari-i börtönében raboskodtak. Onnan kerültek át a „felnőttek” politikai börtöneibe.²¹A teljes periratot, a megfigyelési és követési dossziék, a hálózati dossziék teljes anyagát külön kötetben publikálom.

Ebbe a háromszéki forradalmi hangulatba robbant bele a négy baróti 15-16 éves diák – Moyses Márton, Bíró Benjámín, Józsa Csaba és Kovács János – 1956. november 11-i szökése a baróti középiskola bentlakásából. Kisgyörgy Lászlót barátai az ágyhoz kötötték, hogy ne tudjon megszökni. Mire a hír futótűzként elterjedt az egész Magyar Autonóm Tartományban, Bíró Benjámín és Józsa Csaba november 12-ről 13-ra virradó éjszaka már sikeresen átszökött a román–magyar határon, Moyses Márton és Kovács János – mivel a pénzüik már elfogyott – vonatok tetején utazva, éhségtől gyötörve érkezett meg az ágostonfalvi vasútállomásra. Moyses Márton 1960-ban, tizenkilenc éves korában Kolozsváron írott öt versét, melyeket a Szekuritáté kobozott el a testi motozás során, valójában a titkosrendőrség operatív tisztjeinek lustasága őrizte meg az utókor számára. A törvény szerint meg kellett volna semmisíteniük. Szerencsére nem tették! Ez az öt vers Moyses Márton „életműve”! A versek, Moyses Márton életútja, a

---

21 Tófalvi Zoltán: Élő múlt. Kiegészítés a SZIT-perhez. In *Háromszék*, 2005. április 13.

háromszéki, erdővidéki elődök példája egyenesen predesztinálta a mártír, a vértanú szerepére.

HOLNAP FORRADALOM

*Le sem is töröljük, hogyha
szemközt köpnek,
meg sem is rándulunk, hogyha
arcul ütnek.
Ha rá nem döbbenünk, vérünk
nem is lázad:
emberségünkön tett legnagyobb gyalázat.*

*(Ezeket írom pedig
munkásgyerkőcöknek.)*

*Elleneink sokasodnak
bajaink sűrűsödnek!
S mint mesében János,
ha nekimegy a ködnek,
az ellenség ködnek,
vaktában vágja –
úgy nem tudjuk, kit
üssünk. Hova üssünk?*

*Nincs messze agyunk villámodása,
eltemető haragunk omlása.
S olyan lesz, hogy nem volt hasonmása.*

*Minden leírt szavam
élőfába eleven oltás.
Ma esztelen sikoltás,
holnap forradalom.*

K(olozs)v(ár), (1)960, Moyses Márton²²

22 ACNSAS, Fond penal, nr. 923. I. kötet, f. 87. Eredetileg a perirat dokumentuma-ira, a bűnjelekre, a kihallgatási jegyzőkönyvekre, az ítéletek szövegére írógéppel írták a lapszámokat. A dosszié összeállításakor a *Holnap forradalom* című vers

*SZOMORÚ BESZÉD MAGAMRÓL
(Barátomnak)*

*Akit szeretek, mint a szeretóm.
Kiben úgy hiszek, mint az Emberben,
Édes Barátom, sorsban sorsosom.
Hallaniuk kell, hogy panaszolom
az eljövendő szép embereknek.
A forradalmat hűen hordozom,
az emberséget bátran örözöm
s tartogatom másabb
időkre.
Most jó gyilkosok,
értő gyilkosok
Ölik szervezve
zilált erőnket,
Marnak, harapnak és züllesztenek.
Magam élete alvajáróként
két sor szurony közt megy
a halálhoz.
Az út, jaj! Hosszú
nagyon odáig,
Halált nem könnyen adnak
sohasem.
(Nekik kegyelem lesz majd egyszerre.)
Lássá, akarom ma is*

---

kézirata a perirat első kötetének 0074, azaz a 74. recto oldalán található. Később újrászámolták az egyes oldalakat. Ugyancsak írógéppel a 87-es oldalszámot írták rá. Ezt utólag áthúzták, majd tollal a 87-es oldalszámmal véglegesítették. A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács bukaresti levéltárának munkatársai nem zárják ki: utólagosan újabb dokumentumokat fűztek az eredeti dossziéba vagy éppen dokumentumokat semmisítettek meg. A jogerős és visszavonhatatlan ítélet szerint a bűnjeleket – a verseket, a *Vörös és fekete reakció* című tanulmányt – meg kellett volna semmisíteni. Szerencsére erre – a sajátos bürokratikus hanyagság miatt? – nem került sor, így Moyses Márton forradalmi versei közül öt megmenekült az enyészettől. Az életét, a költői, tudósi pályáját törték derékba. A megtörhetetlen Moyses Mártont valójában nemcsak fizikailag likvidálták, hanem a benne felsejlő alkotói képesség kibontakozását is ellehetetlenítették. Minden bűnjel végére odaírták: „Găsit la mine cu ocazia percheziției!” – „A motozás során nálam találták!” Ezt követően aláírták: Moyses Márton, sk.

valaki,
 Lássa, akarom, mai
 valaki
 Erőm, hogy legyen halált
 bevárni.
 S tudjon magam volt
 helyén megállni,
 hogyha kihullok,
 újra valaki.

K(olozsvár), (1)960, Moyses Márton

IGAZ EMBERSÉGGEL ÖLNI

Látjátok? egyedül vagyok.
 Nézzétek, értetek vagyok,
 közületek való vagyok.
 Csak egy szál ing takar.
 Ha látni akartok, letéphetem hamar.
 Csókolni vagy ölni akartok?
 letéphetem hamar,
 Hömpölygő vér, gomolygó tűz,
 dolog s nyomorok népe,
 mikor viharog haragotok?
 Gyalázat mikor hördül,
 jó vérünk mikor csordul,
 hát ne-továbbot kiáltotok?

Mikor jösztek igaz emberséggel ölni:
 Kínzott kínjainkat
 kegyelmező halállal bosszulni?

(Kolozsvár), (1)960, Moyses Márton²³

23 ACNSAS, Fond penal, nr. 923., I. kötet, f. 78. Az eredeti, ceruzával írt vers gépelt változata.

BESZÉD MEG-MEGGYILKOLTAKHOZ

*Emberfia, ember
Embereld meg már magad.
(Irtózom a gyilkot,
szánom a meg-meggyilkoltakat)
Embereld meg már magad,
ember!
(Irtózom vérem szopóit,
s azoknak szomjas kopóit.
Utálok a jajtalan halált.)*

(Kolozsvár?), (1)960, Moyses Márton²⁴

CÍM NÉLKÜLI VERS

*Hervadó asszonyka
szomorú kontya,
gyönyörű kontya.
A vágyam belefonta.
Előttem bontja,
énérettem bontja,
s a vágyamat kibontja.*

Nov(ember), (1)960, Moyses Márton²⁵

NOMEN EST OMEN

Harminc éve hadakozunk, hadakozom azért, hogy Moyses Márton nevét legalább a magyar nyelvterületen helyesen írják, ejtsék. A Szekuritáté csak a keresztnévét írta Martinként, a vezetéknevét mindig pontosan írta, ejtette: Moyses! Valóságos irodalma van a Moyses név ferdítéseinek, átírásainak.

Megdöbbenve hallgattam az MTVA 1-es és 2-es csatornáján a 2013. május 25-én, az Acél Anna műsorvezető tolmácsolásában elhangzott felvezető szöveget és az azt követő tudósítást: „Tökés László megáldotta

24 ACNSAS, Fond penal, nr. 923, I. kötet.

25 ACNSAS, Fond penal, nr. 923, I. kötet, f. 71.

az 1969. január 20-án a Nemzeti Múzeum kertjében önmagát felgyújtó Bauer Sándor bronz mellszobrát. Kövér László házelnök szerint »Bauer Sándor története rettenetes történet«, amely egyszerre magyar és közép-európai. Az ő és társai tettei nélkül nekünk nem lenne szabadságunk – írta levelében az Országgyűlés elnöke. (...) A református püspök arról is beszélt, hogy Bauer Sándor az »egészséges nemzetköziség jegyében« követte Jan Palach példáját a brassói Mózes Mártonnal együtt, akik szintén felgyújtották magukat Csehszlovákia szovjet megszállása elleni tiltakozásul.” (Kiemelés – T. Z.) A „hírt” szó szerint újraközölte a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Nemzet*, és még ki tudja hány napilap, folyóirat online kiadása. Mi a döbbenetes az MHO/MTI által jegyzett tudósításban? „Nemes egyszerűséggel” és a tudósításokra oly gyakran jellemző slendriánsággal Moyses Mártont – így írta alá a kihallgatási jegyzőkönyveket, a verseit, a leveleit! – átkeresztelték Mózes Mártonra, ugyanakkor „brassóinak” kinevezve, mikor köztudott róla, hogy ugyan Sepsiszentgyörgyön született, de Nagyajta volt a szülőfaluja, a börtönbüntetésének letöltése után – a legszörnyűbb megalázásként! – a szülőfaluját, a szülői házat jelölték ki kényszerlakhelyként. 1970. február 13-án innen indult Brassóba munkát keresni, amikor rájött, hogy a személyzeti osztály főnöke, a hírhedt „káderes”, valójában egy letett szekus, volt politikai elítéltként munkát nem kap, vásárolt egy liter benzint, a Brassó megyei pártbizottság székháza előtt a sáljával a ma is látható fenyőfához odakötötte magát – hogy biztos legyen a halálában! –, leöntötte, majd felgyújtotta önmagát. A közhiedelemmel ellentétben az épületből (a mai megyeházából, az egykori Igazságügyi Palotából) kirohanó szekus ezredes nem azért takarta le a köpenyével a fáklyaként lobogó Moyses Mártont, hogy mentse az életét, hanem azért, hogy minél hamarabb eltakarítsák a minden jogfosztás, de elsősorban az erdélyi magyarság jogfosztása ellen önfelgyújtással tiltakozó Moyses Márton!!! Ezt bizonyítja a húga, Moyses Éva dokumentumfilmen is rögzített vallomása: „úgy bevágták a bátyámat a mentőkocsiba, mint egy liszteszsákot!”

Az immár 96 éve kisebbségi sorsban élő magyaroknak nemhogy nem tanították, hanem 45 éven át egyenesen tiltották a magyarországi történelemmel, a művelődés- és műemlékek történelmével kapcsolatos ismereteket, de a magára valamit is adó értelmiségi, tisztviselő, vagy kétkézi munkás, gazdálkodó, a család segítségével, könyvekből pótolta

a Magyarország történelmével kapcsolatos történelmi, irodalmi, művelődéstörténeti ismereteit.

Ma is csodálkozom: sem az *MTV Híradó* műsoránál, sem a *Magyar Hírlap*nál, sem a *Magyar Nemzet*nél nem volt olyan olvasószerkesztő, tisztafej, aki hallott valamit harangozni a nagyajtai Moyses Mártonról? 2005. május 15-én Moyses Márton nagyajtai szülőházának utcára néző falán az én kutatásaim alapján felavattuk – az „egykori pesti srácok nevében” – az Amerikai Egyesült Államokból hazatelepült Arany Tibor ajándékként Moyses Márton emlék- és domborművét. Számptalan tévétudósítást sugárzott a romániai magyar és a magyarországi elektronikus média. Ezt megelőzően 2002. november 4-én (két nappal korábban, november 2-án Brassóban) a Magyarok Világszövetsége a Honfoglalás 2000 Egyesülettel és az 56-os Magyarok Világszövetségével közösen – idézem a korabeli tudósításokat – „ünnepélyes megemlékezést tartott Moyses Mártonról Budapesten, a Batthyány-örökmécsesenél”. E sorok íróján kívül beszédet mondott Moyses Éva, a mártír húga, Patrubány Miklós, az MVSZ elnöke és dr. Kincses Előd ügyvéd, Moyses Márton osztálytársa a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumban. Ott volt az akkori magyar média szinte minden képviselője. Katyi Antal marosvásárhelyi operatőrrel közösen 55 perces dokumentumfilmet készítettünk Moyses Mártonról, amely különdíjat nyert a lakiteleki filmfesztiválon. A *Duna Televízió* többször sugározta a világ minden tájára szétszóródott magyarok körében nagy nézettségnek örvendő dokumentumfilmet. Csak reménykedni merek: az általam publikálásra előkészített, hiteles levéltári dokumentumok alapján megírt 1000 oldalas kötet – *Moyses Márton tűzhalála. A magyar forradalom hatása Erdővidéken* – segít abban, hogy Moyses Márton nevét helyesen őrizze meg a kollektív emlékezet. Benkő Leventének a sepsiszentgyörgyi *Charta Kiadónál* 2002-ben *Bűn volt a szó* címmel publikált Moyses Márton-kötetében nem szerepelt sem a „bűntárs”, Szokoly Elek, sem a Magyarországra 1956. november 12-ről 13-ra virradóan átszökött Bíró Benjámín és Józsa Csaba pere. Ezeket a dokumentumokat nemrég találtam meg a Szekerutité Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti levéltárában. Ugyanakkor számos más, Moyses Mártonra és társaira vonatkozó, eddig teljesen ismeretlen dokumentumot is első ízben publikálok.

Ki volt Moyses Márton? Apja, Moyses Frigyes, brassói szász származású, magyarrá váló, mélyen magyar-székely érzelmű tisztviselő, édesanyja, Piroska, a híres-nevezetes Nagyajta szülötte. Marcit – mindenki így szólította – kiváló talentummal áldotta meg a Gondviselő. Egyformán kiváló volt a humán tárgyakból és a reáliákból. Második Bolyai Jánosként is emlegetik, hiszen a börtönből való szabadulása után a nagyajtai kényszerlakhelyén matematikai kutatásokkal foglalkozott (sajnos a letartóztatása után a matematikai jegyzetei nagy részét a Szekuritáté elkobozta, megsemmisítette), a legszigorúbb cenzúra közepette is levelezett a szovjetunióbeli dubnai atomkutató intézettel, áramfejlesztőt tervezett az Olt folyóra. A versekkel teli, száz oldalas füzetét odaadta barátjának, eszmetársának, Szokoly Eleknek. Moyses Márton letartóztatásának hírére elásta a Farcádon lévő szülői ház kertjében. Amikor Szokoly Eleket letartóztatták, a szülők tudták, hogy a fiukból ki fogják verni, hová rejtette el a füzetet, éjszakánként addig ásták a kertet, amíg rátaláltak a keresett „irkára”. Azonnal megsemmisítették.

Bíró Benjámín és Józsa Csaba 1956. november 13-ra virradó éjszaka sikeresen átszökött a román–magyar határon. Akkor még működött magyar együttérzés, szolidaritás: a két erdélyi gyereket a Tóth Árpád Szakközépiskolába írták, golyóscsapógyárban munkát, a munkásszálláson lakhelyet biztosítottak a számukra. A kádári hatóságok – a Szekuritátéval együttműködve – hamar kiderítették: Bíró Benjámín és Józsa Csaba erdélyiek. Hogy soha el ne felejtsek, Bíró Benjámint és Józsa Csabát 1957. március 15-én Ártándnál átadták a román hatóságoknak. Gyorsított eljárással Bíró Benjámint három és fél, Józsa Csabát három év börtönbüntetésre ítélték. A két gyerek Debrecenben és Nagyváradon is azt vallotta (valószínűleg kicsikarták belőlük), hogy a határon való átszökés „ötletgazdája”, vezetője, eszmei irányítója Moyses Márton volt.

Moyses Mártont és Kovács Jánost kizárták a baróti gimnáziumból. Akkor még az erdélyi magyar értelmiségi szolidaritás megmentette Moyses Mártont: Szilágyi Margit marosvásárhelyi tanfelügyelő és Kozma Béla, a Bolyai Farkas Gimnázium legendás igazgatója, valósággal átszöktették Marosvásárhelyre. A nagyhírű, 1557-ben alapított Református Kollégiumban Moyses Márton kiváló képességeivel, tudásával azonnal kitűnt társai közül. Osztályfőnöke, Kozma Béla felesége

– dr. Kincses Előd ügyvéd visszaemlékezése szerint – megjósolta: „Moyses, magának nem lesz jó vége!”

Moyses vihart kavart a Molter Károly író által vezetett irodalmi körben is. Szokoly Elekkel és Nyisztor Miklóssal volt közeli barátságban. 1959-ben érettségizett. Egy évet kimaradt, mert nem kapott néptanácsi ösztöndíjat. A sepsiszentgyörgyi textilgyárban alkalmi munkával pénzt keresett, hogy felvételizhessen az immár egyesített Babeş-Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarára. 1960. november 22-én délben az egyetem egyik előadótermében, évfolyamtársai szeme láttára tartóztatták le. Az a marosvásárhelyi Feigl Vladimir százados vezényelte a letartóztatását, aki – egyes források szerint – a Bolyai Farkas Gimnázium diákja is volt, a legszadistább verőlegények egyike, akinek a felesége az elmúlt években úgy akarta a férje bűneit „letudni”, hogy nagy összegű egyházi adománnyal kápráztatta el a marosvásárhelyi unitárius egyházközösség híveit. A letartóztatásakor megtalálták azt az öt verset és egy tanulmányát – a jelképes című, tartalmú *Vörös és fekete reakció* –, amelyeket a Szekuritáté megőrzött, így legalább sejtelmünk lehet a költészetéről. A Kolozsvári Katonai Törvényszék – a Btk. 209. szakasza 2. pontja a) betűje előírásai alapján – az 1961. július 14-i tárgyaláson hét év börtönbüntetésre ítélte.

Sem a magyar politikai foglyok körében, sem a világtörténelemben nincs tudomásunk a Moyses Mártonéhoz hasonló hőstettéről: azért, hogy elsősorban Szokoly Elek barátjára ne tudjanak belőle terhelő vallomást kivenni, hogy visszavonhassa a korábban erőszakkal kicsikart vallomásokat, a börtönben a rabruhájából kiszedett erősebb szálakkal 1962. szeptember 28-án levágta a saját nyelvét! A Szekuritáté kolozsvári börtöne 10-es számú cellájának rabjai, Todoran Gheorghe, Jakab Pál és Popa Ioan aprólékosan beszámoltak arról, hogy Moyses Márton 1962. szeptember 28-án hogyan vágta le a nyelvét. Popa Ioan vallomása szerint 1962. szeptember 25-én Moyses Márton felmászott az ablak melletti ágyába, „a nyelvéhez kötött zsinórral megpróbálta megfojtani magát, nem tudta önmagát megfojtani, mert mi, a fogdabeliek ráugrottunk”. „Szeptember 28-án 12 óra 05 perckor ebédeltünk, ezután [Moyses] az ablak melletti ágyában foglalt helyet, mellette Todoran elítélt a zubbonyát mosta, Jakab (Pál) elítélt pedig a padon ült. Én felmásztam az ágyra, engedélyem volt erre, mert szívbeteg vagyok. Miután Todoran Gheorghe elítélt befejezte a zubbonymosást, leült az

ajtó melletti ágyra és enni kezdett. Ezalatt Mozes [sic! Innen vette az MTI-tudósító a Mózes keresztnévet?] M(árton) elítélt felmászott az ágy szélére, ezt látva Jakab és Todoran elítéltekre kiáltottam, hogy mit csinál ez a bolond [sic!] Mozes M. Ebben a pillanatban nevezett elítéltek nekiszöktek, de addigra ő (Moyses Márton – T. Z.) a zsinagóga nyelvéhez és az ágy széléhez kötötte.” Szabályosan levágta a nyelvének egy darabját. Dr. Ionescu Ileana börtönorvos minden érzéstelenítő nélkül visszavarrta a levágott nyelvdarabot! Még aznap, 1962. szeptember 28-án – a börtönparancsok jóváhagyásával – Moyses Mártont beutalta a kolozsvári 1-es számú sebészeti klinikára a következő szöveg kíséretében: „Moyses Márton 21 éves beteget cérnaszállal levágott nyelvvel Önökhöz küldjük. A cérnaszál még a sebben van. Kérjük, a sebből eltávolítani.” A történések abszurd és groteszk fintora: dr. Ionescu Ileana börtönorvos előbb kamillateát, majd nagy adag antibiotikumot írt fel a seb gyógyítására.

Moyses Márton tette elkövetésekor nem volt bolond – ahogyan cellatársai a foglárók megfélemlítésére nyilatkozták –, ugyanolyan tudatosan követte el tettét, mint amikor 1970. február 13-án Brassó főterén odakötözte magát a fenyőfához, benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta önmagát! Ezt követően iszonyatos szenvedéseken ment át! A baróti kórházban a Szekuritáté szigorú felügyelete mellett hatvan egység vért adott neki, hogy vallatni tudják: kik állnak a „szervezkedés” mögött, kinek, kiknek a biztatására követte el a tettét? Három hónapig tartó embertelen kínok után, 1970. május 15-én hunyt el. Haláláig beszédhibás maradt, mert a levágott nyelvdarab rosszul forrt vissza. A korabeli cseausiszta hírzárlatra jellemző, hogy csupán a brassói román nyelvű napilap, a *Drumul Nou* közölt egy eldugott hírt: „Egy skizofrén öngyilkosságot kísérelt meg Brassó főterén, de már túl van minden életveszélyen.” Ma is rejtély: több százan látták, láthatták a fáklyaként lobogó Moyses Mártont Brassó főterén, de sem a *Szabad Európa Rádió*, sem a *BBC*, sem az *Amerika Hangja* semmilyen hírt nem közölt az önfelgyújtásról, a kétségbeesett tiltakozásról! Huszonhat éven át nem bukkantam olyan személyre, aki szemtanúként beszámolt volna a tragédiáról! A félelem egykori reflexei ma is működnek.

Marosvásárhelyen a Bolyai Farkas Gimnáziumban, amikor Katyi Antallal a dokumentumfilmet forgattuk, kiderült csak az a tabló hiányzik, amelyen Moyses Márton fényképe is látható. Az 1959-ben

készült fényképek alapján elkészítették a tabló hű másolatát és kihelyezték a Bolyai Farkas Gimnázium folyosójára. Brassó főterén a prefektúra belügyis óre el akart zavarni „Itt filmezni nem lehet!” felkiáltással. Természetesen – legalább ennyit változott a világ! –, a fenyegetését nem vettük figyelembe.

Moyses Márton pere, tűzhalála „utóregzése”: a perirat áttanulmányozásakor szembesültem azzal, hogy Beder Tibort, a nagyajtai iskola földrajz-geológia szakos tanárát – 1959. szeptember 1-jével nevezték ki tanárnak Kriza János szülőfalujába, ő volt az egyetlen egyetemet végzett pedagógus az iskolában –, a korondi gimnázium sikeres igazgatóját, 1990-től Hargita megye népszerű főtanfelügyelőjét, a törökországi Magyarfaluba, Rodostóba gyalog többször is elzarándokló íróembert a vád tanújaként hallgatták ki: először 1960. szeptember 9-én és 1961. február 21-én Sepsiszentgyörgyön, majd 1961. július 13-án a marosvásárhelyi törvényszéken, a Kolozsvári Katonai Törvényszék marosvásárhelyi kihelyezett tárgyalásán. 2013. október 5-én interneten elküldtem Beder Tibornak a magyar nyelvre fordított, jegyzetapparátussal ellátott teljes Moyses Márton-periratot. Néhány napon belül hosszú levélben válaszolt. 2016-ban a Csikszeredában megjelent *Ki vagyok én?* című kötetében külön fejezetben vallott életének eddig ismeretlen fejezetéről. A tanúvallomásából és a visszaemlékezéséből is kiderült: Moyses Márton nemcsak verseiben, írásaiban, hanem Nagyajta községközpontjában is nyíltan szidta a regnáló szocialista rendszert, annak előljáróit, az erőszakos kollektivizálást: „Nem mondhatom, hogy tetszést váltott ki a beszéde, pedig nagyjából igaz volt, amit mondott. Döbbenet hallgattam a kijelentéseit, amelyek 20-30 méteres körben is jól hallatszottak. Csodálkoztam a merészségén és a felelőtlenségén.” – írja Beder Tibor. Majd így folytatja:

„Sajnálom, hogy akaratlanul ellene tanúskodtam akkor. Most viszont valamilyen módon én is hozzájárulok, hogy ne felejtsek el és minél többen megismerjék. Amikor ellene kellett tanúskodjak, rám volt szüksége a hatalomnak, hogy hitelesítse magát. Most viszont én vagyok az a személy, aki idővel a senkiből valakivé vált a közéletben.

Különben Hargita Megye Tanácsa kérésére, melynek 12 évig voltam tanácsosa, a CNSAS (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității) 3657/28. 09. 2010-es számú igazolványa alapján Beder Tibor »nu i se poate atribui calitatea de lucrător colaborator al

Securităţii», azaz nem tekinthető az állambiztonsággal együttműködő személynek.»²⁶

Huszonhat évi utánajárás, érdeklődés után sikerült rábukkannom Józsa Csaba halottnak hitt vádlott-társa, Bíró Benjámint rejtőzködési helyére: Orosházán él, senki nem tudja róla, mekkora hőstettet hajtott végre, amikor 1956. november 13-án virradóan Józsa Csabával átszöktek a román–magyar határon, hogy segítsék a magyar forradalmárokat.

A KÁDÁRI HATÓSÁGOK NEMZETÁRULÁSÁNAK DOKUMENTUMAI

Harminc éve kutatom az 1956-os magyar forradalom erdélyi, romániai hatását. A negyedszázados búvárkodás egyik nagy felfedezése: megtaláltam azt a magyar és román nyelvű levéltári dokumentumot, amellyel a kádári hatóságok 1957. március 15-én 18 órakor – hogy eszükbe vessék az 1848-as forradalom kitörésének napját! – Bíró Benjámint és Józsa Csabát, mint két tárgyat, fadarabot, átadták a román határőrségnek, valójában a Szekuritaténak. Egy típusnyomtatványról van szó, ahol a neveket, személyi adatokat tintával írták be. Szó szerint idézem:

A Magyar Népköztársaság Határőrsége ... sz. Határszakasz Határmegbízottja ... számú öre Republica Populară Română C(oman)d(amen)t(ul) Frontiere, Imputernicitul Frontiere, Sectorul ... Plutonul Nr ...

Átadási-átvételi jegyzőkönyv

Proces verbal de predare-primire

A Magyar Népköztársaság Határőrsége részéről Balázs Géza hadnagy. Din partea Organelor Grenicereşti al RPU: Balázs Géza.

/Név és rendfokozat/ átadja-átveszi sérelem és panasz nélkül az őrizetben lévő

/Numele și gradul/ dă în primire – ia în primire fără reclamațiuni și vătămări pe arestatul: Bíró Benjámint, sz. 1939. október 20. Csíkszentdomokoson. Anyja: Albert Teréz. Gimnáziumot végzett [valójában IX. osztályos gimnáziumi tanuló volt – T. Z.] román állampolgárt, aki 1956.

november 13-án illegális határátlépést követett el a Román NK-ból a Magyar NK-ba Nyírbétek határátkelőnél.

/Név, szül. év, anyja neve, állampolgársága és őrizetbe vételének oka/

/Numele și prenumele, anul nașterii, numele părinților, cetățenia și motivul arestării/:

Nevezettel együtt átadja-átveszi annak iratait és egyéb tárgyait, valamint a nála talált 0 forint, 0 fillér összeget. *Împreună cu numitul se predă – se preia acetale și obiectele găsite asupra sa, precum și suma de 0 forint, 0 fillér.*

Biharkeresztes – Borsi határátkelőnél 1957. március 15-én 18 h.

/Átadás-átvétel helye és ideje/

/Locul și data predării-primirii/

Átadtam: Balázs Géza hadnagy, határszakasz határmegbízottja /név, rendfokozat, beosztás // numele, gradul și funcția/

Átvettem: olvashatatlan aláírás / név, rendfokozat, beosztás/

Am primit: olvashatatlan aláírás / numele, gradul și funcția²⁷

Ugyanolyan átadási-átvételi jegyzőkönyv készült Józsa Csaba esetében is, csak a személyi adatok változtak: Józsa Csaba 1940. november 5-én született Bibarcfalván, anyja: Bardócz Júlia.²⁸ Józsa Csabát már másnap, 1957. március 16-án, 7 óra 30 perc és 14 óra 10 perc között kihallgatta a két gimnazista „kikészítését” kéjjel vállaló Rigman Vasile százados. A jogtörténet talán legrövidebb kihallgatásáról van szó, hiszen mindössze egyszeri vallatás után elkészült a vádindítvány, máris hadbíróóság elé állították a még gyerek illegális határátkelőket. Bíró Benjámin és Józsa Csaba mindent bevallott, így kerülték el a verést, ütlegetést. Beismerték: 1956. november 11-én este, amikor mindenki elaludt, megszöktek a baróti középiskola bentlakásából – előzetesen mind a négyen a szüleiktől, ismerőseiktől különböző ürügyekkel fejenként száz lejt kértek –, hogy segítsék a magyar forradalmárokat, esetleg részt vegyenek a harcokban is. Ágostonfalváig gyalogoltak, ott éjszaka két órakor felültek a személyvonatra, Alsórákoson átültek a Nagyváradra tartó gyorsvonatra. Nagyváradon átültek az Érkörtvélyesre induló személyvonatra. Azért választották Érkörtvélyest, mert Bíró

27 ACNSAS, Fond penal, nr. 15846, I. kötet, 3. o. A román határőrség, állambizton-sági szervek részéről az átadásnál-átvételnél semmilyen dokumentum nem készült.

28 Uo I. kötet, 4. o.

Benjámint az 1946–1947-es nagy szárazság és éhínség idején itt vészelt át néhány hónapot – Kovács Béla gazdálkodó biztosított élelmet számára –, nagyon jól ismerte a terepet. A történet többi része már ismert: két csoportra oszlottak, hogy ne tűnjenek fel az esetleg felbukkanó román határőröknek. Bíró Benjámint és Józsa Csaba 1956. november 12-ről 13-ra virradó éjszaka sikeresen átszöktek a román–magyar határon, míg Moyses Márton és Kovács János eltévedtek. A vizsgálóbiztos Rigman Vasile százados nem mulasztotta el, hogy odaszúrjon az „ötletgazda” Moyses Mártonnak: „túlságosan gyávák voltak és megfutamodtak.” Utólag nehéz rekonstruálni: ennek a megbélyegzésnek milyen szerepe volt Moyses Márton „csak azért is megmutatom” tetteiben, tűzhalálában.

Bíró Benjámint és Józsa Csabát az 1956. november 13-i hajnali derengés már Nyírbétek határában érte. Onnan Nyírlugas, Nyírmihálydi, Szokoly, Bolkány, Téglás, Hajdúdorog érintésével érkeztek meg Debrecenbe. (2016. szeptember 13-án, Érmihályfalváról indulva, gépkocsival végigmentem a két baróti gimnazista „nagy útján”. A harmincöt kilométeres távot fél óra alatt be lehet járni.) Nyírbétek határában egy akácfa tövében elásták a személyi igazolványaikat, dokumentumaikat. Szem- és fültanúi voltak a forradalom és szabadságharc utáni teljes apátiának, szovjet járőrökbe is botlottak, de szerencsésen megúszták a letartóztatást. Már nem volt kinek segíteni, ők szorultak segítségre. November 15-én Debrecenben jelentkeztek az egyik debreceni, immár a kádári irányítás alatt álló rendőrőrsön. Nem voltak kétségeik afelől: a szovjet tankokból éppen kiszállt, szovjet tankok segítségével hatalomra került Kádár János nemcsak a saját népén, hanem a két erdélyi gimnazistán is bosszút fog állni. Nyolc napon át vizsgálati fogságban tartották, majd a debreceni golyócsapágygyárnál kaptak munkát, szállást. 1956. december 18-án a Tóth Árpád Szakközépiskola kollégiumában biztosítottak nekik szállást, az iskolában tanulási lehetőséget. A debreceniek tudták, hogy a két erdélyi gyerek milyen nagy veszélyben van. Józsa Csaba visszaemlékezése szerint egy katonatiszt figyelmeztette: ha szovjet járőrbe botlanak, mondják azt, hogy Jugoszláviából szöktek át Magyarországra, akkor nem bántják őket. Az újjászervezett magyar állambiztonsági szervek kapcsolatba léptek a Szekuritátéval, hamar kiderítették: a két gimnazista erdélyi, a baróti középiskola kollégiumából szöktek meg. Szívsva-

rító Józsa Csaba édesapjának, Józsa Ferenc bibarcfalvi tanítónak a gyönyörű kalligrafikus betűkkel írt levelezése: még abba is beleegyezett, hogy a fiát Debrecenben örökbe fogadják, csak semmi bántódás ne érje. 1957. március 11-én a magyar állambiztonsági szervek a két diákot újra letartóztatták és 15-én átadási-átvételi jegyzőkönyv kíséretében átadták őket a román hatóságoknak. Az állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában folytatott kutatásaim során eddig még nem találtam Debrecenben készített kihallgatási jegyzőkönyvekre, Bíró Benjámint és Józsa Csaba kalandos négy hónapi magyarországi tartózkodásával kapcsolatos levéltári dokumentumokat. Az átadási-átvételi jegyzőkönyvben említett dokumentumokat sem adták át a román hatóságoknak, vagy egyszerűen megsemmisítették. Moszkva 1957-ben kezdeményezte szövetségeseinél a többoldalú állambiztonsági kapcsolatokért felelős struktúra létrehozását. Az első rádióösszeköttetés 1957 elején jött létre a magyar, a kelet-német, a csehszlovák és a román állambiztonsági szervek között.²⁹ További kutatást igényel: az 1957 eleji magyar-román állambiztonsági rádióösszeköttetés során milyen információcserére került sor – került-e sor egyáltalán? – Bíró Benjámint és Józsa Csaba ügyében. Stefano Bottoni idézett tanulmányában külön kihangsúlyozta: állambiztonsági területen nemcsak Magyarország, hanem a többi szocialista ország sem tudott tartós és hatékony együttműködést kialakítani Romániával. Rendszerint az 1945 utáni bevált „modell” érvényesült: a román állambiztonsági szervek kérték, a magyar állambiztonsági szervek pedig az 1960-as évek végéig kiadták – még akkor is, ha a kiadott személy életébe került! – a kért állampolgárokat. Elegendő utalnunk Demeter János kolozsvári jogászprofesszor politikus testvérének, Demeter Béla kolozsvári újságíró-politikus 1951. április 18-i kiadatására, aki 1952. december 24-én – karácsony este – úgy halt meg a Bukarest melletti väcărești-i rabkórházban, hogy összeszólalkozott a smasszerekkel, leesett, a foglárók pedig a szó valódi értelmében a két ajtó közé szorítva szétnyomták a fejét. Demeter Béla 1944. évi Magyarországra való áttelepedése után

---

29 Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). In *Levéltári Szemle*, 59. (2009) 3. szám, 3–19. o.; Stefano Bottoni: „Baráti együttműködés”: magyar-román állambiztonsági kapcsolatok (1945–1982); www.academia.edu/692841/Barati_egyuttmukodes_a_magyar_roman_allambiztonsagi_kapcsolatok_1945_1982. 236–237. old.

Tildy Zoltán magyar köztársasági elnök tanácsadójaként, majd a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya Erdély-szakértőjeként tevékenykedett, 1944 és 1946 között a békeelőkészítés egyik fontos munkatársa, bizalmas információkat gyűjtött az ismét román fennhatóság alá került Észak-Erdély politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési életéről, azokat továbbította a magyar Külügyminisztériumba. A magyar kormány képviselőjeként 1946 nyarán a párizsi békekonferencián is részt vett. 1947-ben az Államvédelmi Hatóság letartóztatta. 1947. április 2-i kihallgatása során részletes vallomást tett, teljes összhangban a magyar kormány és a Magyar Kommunista Párt politikájával, támogatta a trianoni határmegállapodás „etnikai elvek” alapján történő kiigazítását.³⁰ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában kutatható Demeter Bélára vonatkozó levéltári dokumentum román nyelvű fordítását megtaláltam a dr. Csögör Lajos, Balogh Edgár, Demeter János, Jordáky Lajos és Székely András egyetemi hallgató elleni koncepciók per iratai között. Azzal vádolták őket, hogy Észak-Erdélyre vonatkozó titkos információkat gyűjtöttek, azokat átadták Demeter Bélának.³¹ Teleki Bélával, Márton Áron római katolikus püspökkel, Venczel József egyetemi tanárral együtt azon „mesterkedtek”, hogy Erdélyt szakítsák el Romániától. A per egyik kulcsembere: Demeter Béla. Demeter Béla haláláért a magyar kommunista hatóságokat, állambiztonsági szerveket éppen olyan felelősség terheli, mint a román társszerveket. Mindezek ismeretében kutatom és publikálom Bíró Benjámin és Józsa Csaba periratát, szabadulásuk utáni megfigyelési, követési dossziéikat. A perben a Kolozsvári III. Hadtest Katonai Törvényszéke – Finichi Paul hadbíró alezredes vezette tanács – 1957. június 22-én hozott végleges ítéletet. A mindössze három oldalas ítélet szerint Bíró Benjámin három és fél, Józsa Csabát három év börtönbüntetésre ítélték.³²

Moyses Márton, Bíró Benjámin, Józsa Csaba periratához csapták a Szokoly Elek perét, hogy a szervezet meglétét bizonyítsák. Moyses Márton legjobb barátja Szokoly Elek volt, akivel Marosvásárhelyen, a Bolyai Farkas Gimnázium kollégiumában kötöttek barátságot, együtt

30 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), V-111763 29–30. o. Demeter Béla kihallgatási jegyzőkönyve, vallomása.

31 ACNSAS, Fond penal, nr. 217., I-10. kötet.

32 ACNSAS, Fond penal, nr. 15846., II. kötet, 33–35. o.

jártak a Molter Károly vezette irodalmi kör üléseire, írásaikat egymásnak felolvasták, megvitatták. Szokoly Elek 1958-ban sikeresen felvételizett a Bolyai Tudományegyetem magyar–román szakára. 1959 elejétől részt kellett vennie a Bolyai és Babeş Egyetem maratoni egyesítési gyűlésein. Minderről részletesen beszámolt a Moyses Mártonnak küldött levelekben. Ezek az első tudósítások az „egyesítési gyűlések” rendkívül feszült hangulatáról. Nicolae Ceauşescu személyét vitriolos gúnnyal minősítette:

„Részt vettem egy csomó egyesülési gyűlésen, ahol a román és magyar diákok »óriási lelkesedéssel« fogadták a felvetett problémát stb., stb. Az egész gyűlés csak felállásból, tapsból, az RMP és Gh. Dej kiáltásokból állt. Később aztán kitanulmányoztam ezt a lelkesedést is. Hallottam beszélni (Atanase) Joja akademikust, művelődési és oktatási minisztert és Nicolae Ceauşescut, a Központi Bizottság titkárát (Gh. Dej jobbkeze). Az egész gyűlésen kerülgették³³ a lényeket, akár a macska a forró kását. Néha megpendítették a főtémát, aztán hagyták, hogy elvesszen a szóözönben. Joja még mondott valamit. Elvégre akadémikus. Ceauşescuról jobb hallgatni. Elismételte háromszor-négy-szer azt, amit az előtte felszólalók elmondtak már tízszer, konzekvenciát nem vont le semmiből, és egy órán át beszélt. Minden rosszakarat nélkül mondom, még a vártnál is förtelmesebb volt a beszéde.” Ezek a levelek értékes dokumentumok a kolozsvári magyar és román egyetem egyesítésének drámai heteiről, amikor Nicolae Ceauşescu és Ion Iliescu, az 1989. decemberi rendszerváltás utáni román államelnök kézi vezérlessel levezényelték a két egyetem egyesítését, valójában a Bolyai Tudományegyetem felszámolását. Szokoly Elek belecsömörlött az egyesítési hisztéria nyomán kialakult kolozsvári egyetemi életbe, otthagya Erdély szellemi és művelődési fővárosát, a bánági Igazfalván elszegődött nevelőnek. A Moyses Mártonnal folytatott levelezése fontos dokumentumok, barátságuk mindkettejük életét döntően meghatározta. Szokoly Eleket a Temesvári Katonai Törvényszék öt év börtönbüntetésre ítélte. Temesváron, Jilaván, a Duna-delta Periprava-Grind-i megsemmisítő munkatáborokban raboskodott. Szabadulása után segédmunkás, majd szakmunkás a marosvásárhelyi vegyipari kombinátban. 1968 és 1990 között a marosvásárhelyi bábszínházban világosító,

---

33 Uo. Fond penal, nr. 13168., I. kötet, f. 67.

közben 1967 és 1972 között levelező hallgató a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia szakán. 1989 decemberében részt vett a Pro Europa Liga alapításában, az általa kiadott *Gazeta de Mureş*, *Altera és Pro Europa* lapokat, folyóiratokat szerkesztette, 1999–2002 között a Provincia-csoport folyóiratának munkatársa, köteteinek szerkesztője. Sajátos erdélyi sorsdráma, kisebbségi életünk keserű fintora: a Moyses Mártonról szóló dokumentumfilm készítésekor e sorok írójától értesült először arról, hogy Moyses Márton a Szekuritáté kolozsvári börtönében 1962. szeptember 28-án levágta a saját nyelvét. Felvétel közben elsírta magát.

Dániel az oroszlánok vermében, 2017
(olaj, vászon, 50 x 70 cm)